Architecture
and town planning
Quarterly
Kwartalnik architektury
i urbanistyki

Włodzimierz Wincenty Leśniak, *Nowe ślady genezy miasta Olkusza,* „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, t. LXXI, 2026, z. 2

Włodzimierz Wincenty Leśniak, *New Traces of the Origins of the Town of Olkusz*, "Architecture and Town Planning Quarterly", vol. LXXI, 2026, no. 2

Artykuł dostępny na licencji Creative Commons CC BY-NC-SA 4.0
This article is available under a Creative Commons CC BY-NC-SA 4.0 license

Włodzimierz Wincenty Leśniak, dr
Muzeum Regionalne PTTK
im. Antoniego Minkiewicza w Olkuszu

Nowe ślady genezy miasta Olkusza

Streszczenie

Celem pracy jest włączenie nowych śladów materialnych do badań nad problemem rozbieżnych hipotez czasu powstania i kolejnych form przestrzennego rozwoju Olkusza. Dla realizacji celu autor zamieszcza ilustracje głównie własnych pomiarów podziemnych reliktów zabudowy, zgromadzonych w ramach pracy zawodowej na stanowisku kierownika olkuskich Pracowni Urbanistycznych w latach 1958–2021 oraz działalności w Towarzystwie Miłośników Ziemi Olkuskiej. Zebrane w 11 tomach „Materiały do studiów nad genezą i przestrzennym rozwojem miasta Olkusza" w dużej części zawierają graficzne zapisy przypadkowych odkryć podziemnych reliktów niezidentyfikowanych fragmentów dawnej zabudowy, bez badań zakopywanych i zapomnianych lub bezpowrotnie zniszczonych. Wybrane przez autora pozycje zawierają treści mogące wydatnie przyczynić się do rozwiązania problemów założonych w celach pracy i wyznaczyć kierunki dalszych, efektywnych badań. Przedstawione wyniki badań mogą przyczynić się do poszerzenia wiedzy o procesach rozwoju również innych miast.

Słowa kluczowe: miasto, geneza, grodzisko, ślady, Olkusz

Celem opracowania jest wzbogacenie aktualnego stanu wiedzy o dziejach Olkusza przez ujawnienie odkrytych w ostatnim czasie, materialnych śladów jego genezy i przestrzennego rozwoju miasta. Znaczenie opracowania wynika z charakteru i wagi treści merytorycznych tych śladów, mogących w istotnym stopniu wpłynąć na zmianę ustaleń w dotychczasowej literaturze, powszechnie przyjmowanych za niepodważalne.

Podstawę opracowania stanowią głównie archiwalne zbiory materiałów Zespołu Urbanistycznego przy Wydziale Budownictwa Urbanistyki i Architektury Powiatowej Rady Narodowej w Olkuszu, działającego w latach 1958–1975 oraz terenowej Pracowni Urbanistycznej Biura Planowania Przestrzennego w Katowicach, w latach 1975–1992 osadzonej w Urzędzie Wojewódzkim w Katowicach i działającej po sprywatyzowaniu do roku 2021. Całość zeskanowanych zbiorów znalazła miejsce w sporządzonym przez autora XI-tomowym rękopisie pt. „Materiały do studiów nad genezą i przestrzennym rozwojem miasta Olkusza". W opracowaniu znalazły się m.in. liczne szkice i rysunki inwentaryzacyjne przypadkowo odkrywanych podziemnych reliktów obiektów budowlanych, podlegających często całkowitemu zniszczeniu w toku prowadzonych prac oraz takie, do których można dotrzeć ponownie na podstawie zachowanej dokumentacji, a mające nieocenione wartości poznawcze. Te zostały wybrane przez autora do publikacji.

Przedstawiony materiał wskazuje przede wszystkim na potrzebę przeprowadzenia badań architektonicznych podziemnych reliktów budowlanych. Temu celowi służy przyjęta forma graficznego zapisu ich położenia, umożliwiająca precyzyjne odnalezienie ich w terenie oraz ułatwiająca prowadzenie dalszych prac badawczych.

Wczesny rozwój Olkusza związany był z dwoma obszarami: Starego Olkusza, uznawanego za jedno z najstarszych przedlokacyjnych miast Małopolski[1], identyfikowanego dzięki zachowanemu grodzisku oraz oddalonego o około 3 km obszaru zwanego Olkuszem Nowym[2], gdzie powstało miasto o powierzchni ok. 7 ha, znajdujące się w obrębie do dziś zachowanych reliktów murów obronnych.

Teren grodziska Starego Olkusza w latach 1977–1979 objęty został kompleksowymi badaniami archeologicznymi prowadzonymi przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (WKZ) w Katowicach[3]. Zostały w nich odkryte m.in. podziemne relikty murowanego obiektu na majdanie, częściowo w poziomach zachowanej korony murów oraz ich posadowienia. Całość wykazuje ślady wielokrotnej przebudowy. Powstanie obiektu wydatowano na pierwszą połowę XIV w., wiążąc go hipotetycznie z kościołem św. Jana, choć źródła pisane potwierdzają jego funkcję sakralną dopiero pod koniec XV w. Pod koniec XVI w. obiekt przekształcono w kaplicę.

Stan murów odsłoniętych na majdanie grodziska w 1978 r. przedstawiono w inwentaryzacji sporządzonej na potrzeby planowania przestrzennego w olkuskiej Pracowni Urbanistycznej Biura Planowania Przestrzennego w Katowicach (il. 1). Wskazano w niej kierunek koniecznych badań architektonicznych oraz potencjalną zbieżność układu pierwotnego założenia murów Starego Olkusza z zamkiem w Bydlinie[4].

W roku 1972 na zlecenie władz miejskich Pracownia Konserwacji Zabytków (PKZ) w Krakowie podjęła kompleksowe badania naukowe nad genezą i rozwojem przestrzennym Olkusza Nowego. Na wstępie sporządzone zostało Studium historyczno-urbanistyczne wraz z programem prac badawczych[5]. Równocześnie podjęto terenowe badania archeologiczne pierwszego Etapu, obejmującego przekrój południowego odcinka średniowiecznego obwodu obronnego miasta, gdzie wcześniej w 1968 r. przypadkowo odkopano podziemne relikty murów obronnej baszty przewidywanej do rekonstrukcji. Następnie w latach 1973–1975 prowadzone zostały badania archeologiczne w obrębie dawnego klasztoru Augustianów[6]. Objęły wyłącznie tereny wolne, niezabudowane i niezajęte przez przejezdną wówczas ulicę Augustiańską. Graficzny zapis odkrytych reliktów dawnej zabudowy wykazał nakładanie się odrębnych względem siebie murów. Na problemy związane z chronologią nawarstwień wskazano już w opracowaniu wstępnych wyników badań z 1974 r[7]. W badaniach tych nie osiągnięto „calca" w obrębie odkrytych murów. Nie podjęto także zakładanych programem badań architektonicznych.

---

[1] A. Żaki, *Najstarsze miasta Małopolski*, Kraków 1967, s. 32.

[2] D. Molenda, *Dzieje Olkusza do 1795 roku*, w*: Dzieje Olkusza i regionu Olkuskiego*, red. F. Kiryk, R. Kołodziejczyk, Warszawa–Kraków 1978, s. 155.

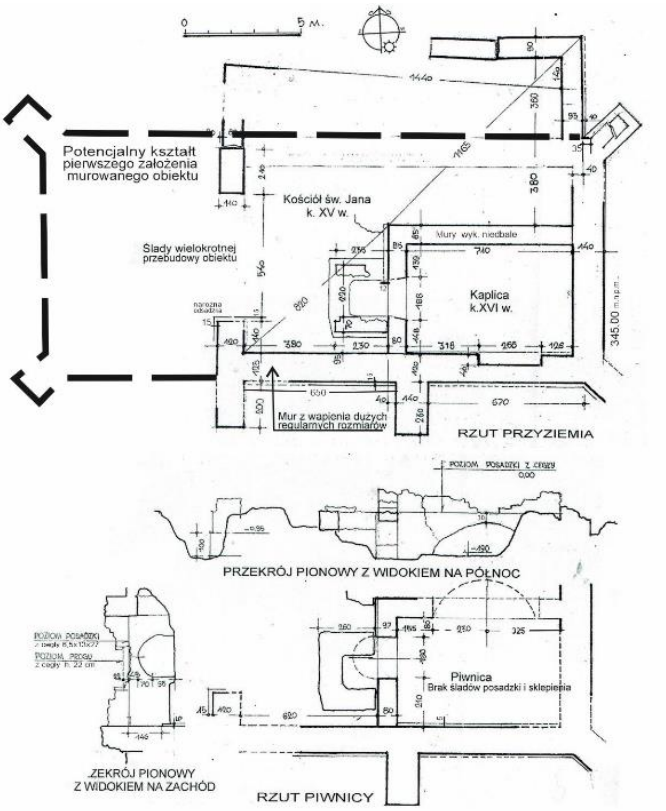
[3] J. Pierzak, *Informator archeologiczny. Badania rok 1978*, Warszawa 1979. s. 257.

[4] M. Kornecki, *Zamki i dwory obronne ziemi krakowskiej*, Kraków 1966, s. 85.

[5] Z. Beiersdorf, J. Zgrzebnicka, *Olkusz. Studium historyczno-urbanistyczne,* Przedsiębiorstwo Państwowe Pracownie Konserwacji Zabytków (PP PKZ), Oddział w Krakowie, Pracownia Dokumentacji Naukowo-Historycznej, Kraków 1972, mps w Oddziale Terenowym Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Krakowie.

[6] M. Myszka, *Informator archeologiczny. Badania rok 1975*, Warszawa 1976, s. 254 –255.

[7] M. Myszka, *Olkusz. Mury obronne. Wstępne wyniki badań archeologicznych prowadzonych w latach 1972-1973,* PP PKZ Oddział w Krakowie, Pracownia Archeologiczno Konserwatorska, Kraków 1974, s. 9, mps w Archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie

1. Stary Olkusz, inwentaryzacja reliktów zabudowy na grodzisku, odkrytych w badaniach archeologicznych w 1978 r. Opracowanie: W. Leśniak

1. Old Olkusz. Survey of building remains within the hillfort, uncovered during archaeological investigations in 1978. Prepared by: W. Leśniak.

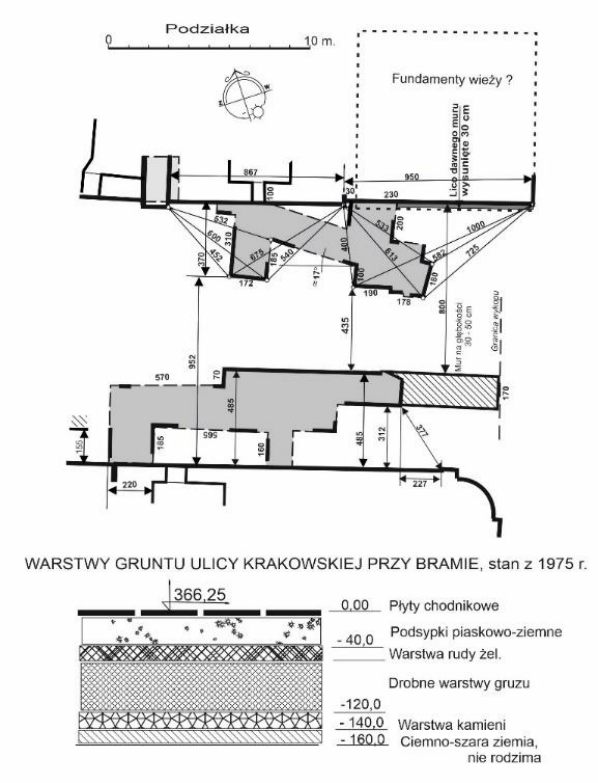
Trzecim miejscem badań był wykonany w 1977 r. archeologiczny przekop północno-wschodniego odcinka obwodu obronnego miasta[8]. Ustalono w nim ortogonalne położenie muru obronnego względem strony zachodniej z bramą Sławkowską oraz strony południowej. Stwierdzono również analogiczne rozwiązania materiałowo-techniczne oraz dwuetapowy proces budowy obu obiektów.

Kierunki dalszych badań omówiono na sympozjum w 1979 r. zorganizowanym przez krakowski oddział PKZ. W uwagach do metodologii badań podkreślono znaczenie konfrontacji i interpretacji gromadzonych informacji historycznych, archeologicznych i architektonicznych dotyczących przedmiotu badań[9]. Kryzys gospodarczy kolejnej dekady praktycznie uniemożliwił kontynuowanie całościowych badań podjętych w roku 1972. Nowe samorządowe władze miasta, powstałe w roku 1990, w odmiennych uwarunkowaniach prawnych nie wróciły już do tego tematu.

Prace ziemne związane z generalną przebudową sieci technicznego uzbrojenia ulicy Krakowskiej w latach 1992–1993 umożliwiły odsłonięcie reliktów Bramy Krakowskiej, stanowiącej element średniowiecznych miejskich murów obronnych zachowanych (?) w poziomie korony zachowanych murów (il. 2).

[8] M. Myszka, *Informator archeologiczny, badania rok 1977*, Warszawa, 1978, s. 238.

[9] J. Bogdanowski, *Uwagi do metodologii badań archeologiczno-architektonicznych na marginesie prac urbanistycznych PKZ*, w: *Sympozjum pt. Archeologia w badaniach miejskich zespołów zabytkowych ma ziemiach polskich,* red. PP PKZ, Oddział w Krakowie, Kraków 1979, s. 1–9, mps w archiwum PKZ.

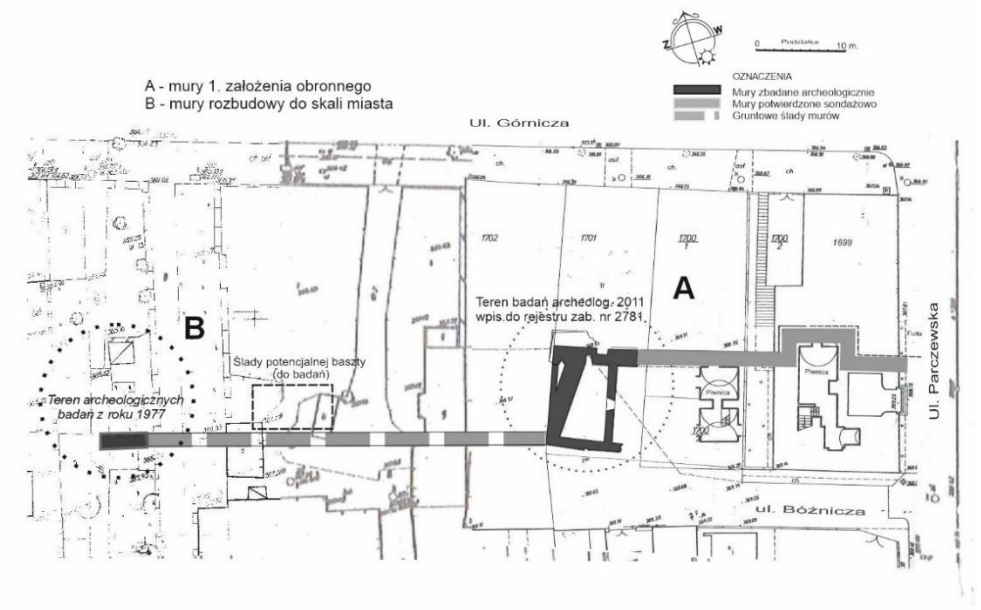

2. Inwentaryzacja reliktów Bramy Krakowskiej miejskich murów obronnych Olkusza, 1992 r. Opracowanie: W. Leśniak, J. Wilk

2. Survey of the remains of the Kraków Gate, forming part of the town defensive walls of Olkusz, 1992. Prepared by: W. Leśniak, J. Wilk.

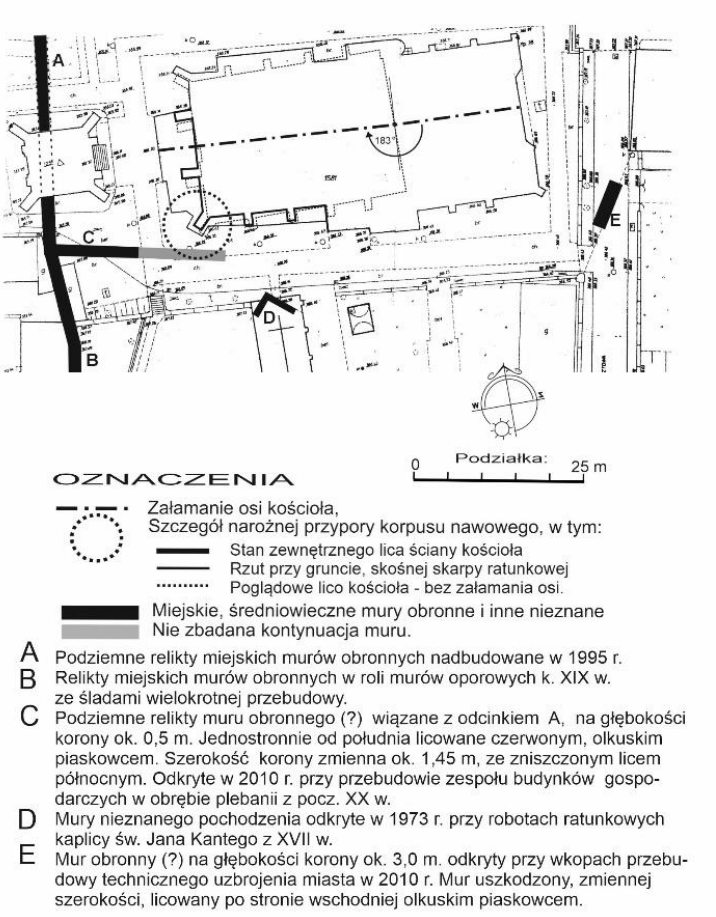
Nie podjęto pełnych badań architektonicznych obiektu ze względu na tempo prowadzonej inwestycji oraz ograniczenia terenowe na obszarze przedbramia. Sporządzona inwentaryzacja odkrytego stanu dowodzi dwukrotnej przebudowy bramy, której oś została obrócona o ok. 17° w lewo, aż do osiągnięcia położenia prostopadłego względem linii ostatecznie ukształtowanych murów. Obok bramy odnotowano masywny fundament 9 x 9 m, przylegający do budowli i mogący stanowić relikt towarzyszącej wieży. Ślady wcześniejszego położenia bramy widoczne są w łączniku dwóch odcinków północnej części obwodu murów obronnych, wskazującym na ich etapowe powstawanie (il. 3).

Analogiczny kierunek przebiegu przyjmuje odkryty w roku 2009 odcinek muru obronnego (?) w pobliżu kościoła św. Andrzeja na głębokości ok. 3,0 m, zmiennej szerokości z jednostronnie zachowanym licem wschodnim z olkuskiego piaskowca (il. 4).

3. Łącznik dwuetapowej (?) budowy miejskich murów obronnych Olkusza, pomniejszony z mapy geodezyjnej 1:100, 2011 r. Opracowanie: W. Leśniak

3. Connection between two construction phases (?) of the town defensive walls of Olkusz, reduced from a 1:100 cadastral survey map, 2011. Prepared by: W. Leśniak.

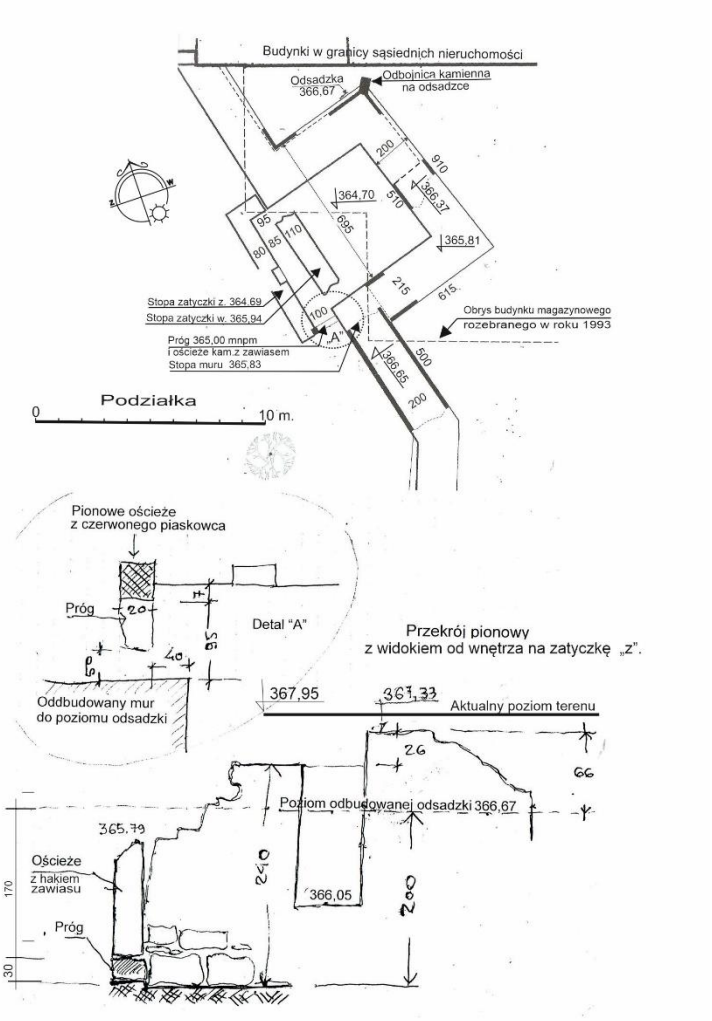
4. Ślady wczesnych form rozwoju miasta Olkusza przy kościele św. Andrzeja, odkryte w latach 1973–2010. Opracowanie: W. Leśniak

4. Traces of the early stages of the spatial development of the town of Olkusz near St Andrew's Church, uncovered between 1973 and 2010. Prepared by: W. Leśniak.

Innym reliktem zabudowy w bezpośrednim sąsiedztwie kościoła i wobec niego wcześniejszej, mogą być mury usytuowane ukośnie wobec osi świątyni, odnalezione pod kaplicą św. Jana Kantego, odkryte w roku 1963 przy pracach ratunkowych w obiekcie zagrożonym katastrofą. Ostatnim odkryciem, świadczącym o wcześniejszym zagospodarowaniu terenu niż budowa kościoła św. Andrzeja, jest odcinek muru obronnego odsłonięty w roku 2010 przy przebudowie obiektów gospodarczych z końca XIX w., usytuowanych za murami miasta. Jest on odgałęzieniem zachodniego odcinka miejskiego muru obronnego o zmiennej szerokości ok. 1,45 m z jednostronnym południowym licem zewnętrznym. Odsłonięty odcinek długości ok. 10 m na głębokości ok. 0,5 m zmierza w kierunku południowo-zachodniej przypory nawowego korpusu kościoła w miejscu największych, wielowiekowych zagrożeń stateczności jego konstrukcji. Przy wytyczeniu budowli jego istnienie spowodowało ukośne ustawienie osi nawy w stosunku do wcześniejszego prezbiterium, na zachodnim krańcu nawy zejście z osi wynosi około 2 metrów. Okazało się to jednak niewystarczające i przy przebudowie świątyni w końcu XVI w. wymusiło rezygnację z wcześniej zakładanej budowy typowych wież zachodnich[10].

W roku 1993 na terenach poaugustiańskich, niedostępnych dla badań archeologicznych w latach 1972–1975, przeprowadzone zostały sondażowe badania podziemnych reliktów dawnej zabudowy na potrzeby aktualnego zagospodarowania terenu przez miejscową Pracownię Urbanistyczno-Architektoniczną z udziałem Miejskiego Konserwatora Zabytków. Ustalono szerokość prezbiterium kościoła klasztornego NMP na 7,6 m oraz znaleziono drugi, niżej położony poziom posadzki prezbiterium na wysokości 365,15 metrów n.p.m. Stwierdzono brak śladów miejskiego muru obronnego od strony południowej poza murami kościoła. Odkryto północno-wschodni narożnik miejskich murów obronnych z basztą i bramą Wolbromską, zwaną także Miechowską lub Kiężką[11] (il. 5).

[10] W. Leśniak, *Olkuska bazylika św. Andrzeja na tle dziejów miasta i parafii*, Olkusz 2006, s. 37.
[11] M. Kantor-Mirski, *Ziemia Olkuska w przeszłości*, Sosnowiec 1936, s. 75.

5. Inwentaryzacja podziemnych reliktów płn.-wsch. fragmentu miejskich murów obronnych Olkusza, zw. Bramą Wolbromską, Miechowską lub Księską. Stan 1993 r. Opracowanie: W. Leśniak, J. Wilk

5. Survey of the underground remains of the north-eastern section of the town defensive walls of Olkusz, known as the Wolbrom Gate, Miechów Gate or Priests' Gate (Brama Księska). Condition recorded in 1993. Prepared by: W. Leśniak, J. Wilk.

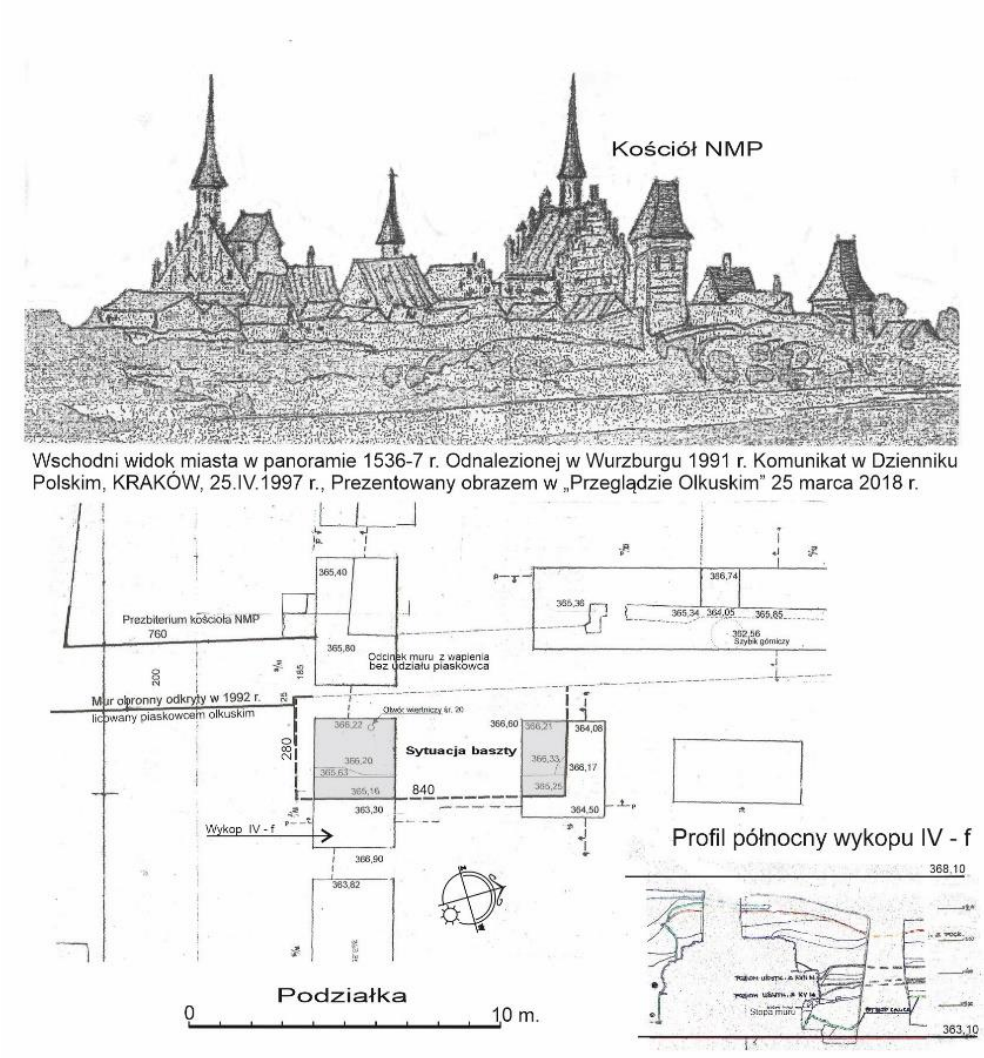
Relikty obiektu odnotowanego w widokach panoramy miasta zachowały ślady wielokrotnych przebudów. W ostatnim odnalezionym etapie użytkowania nie ma śladów położenia bramy wjazdowej, wspominanej w przekazach pisanych i oznaczonej symbolicznie przez autora panoramy miasta jeszcze w XVII w.[12] Mogła znajdować się obok baszty (wieży), czego śladem może być kamienna odbojnica na jej krawędzi w poziomie odsadzki muru na rzędnej 366,67 m n.p.m.

Wiele nowych, niezwykle cennych informacji zawiera odnaleziona w 1991 r. panorama Olkusza z początku XVI w., która nie była dotąd wykorzystywana w badaniach naukowych miasta. W widoku od wschodu, na pierwszym planie, widzimy dwie okazałe baszty (wieże?) obronne w obrębie klasztoru augustianów przy braku podobnych obiektów w pozostałej części wyraźnie skromniejszego obwodu obronnego całości miasta. Podobne elementy obrony

[12] W. Leśniak, *Siedemnastowieczna panorama Olkusza*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", 1976, nr 2, s. 289–293.

pojawiają się dopiero na późniejszych przedstawieniach miasta. Można zatem wnioskować, że część miasta, w której powstał klasztor, dała początek rozwojowi fortyfikacji na tym terenie.

W badaniach archeologicznych terenu poklasztornego z przyległym odcinkiem miejskiego muru obronnego, prowadzonych w latach 1972–1975, wykazano w części graficznej, po zewnętrznej stronie tego obszaru, fragmenty niezidentyfikowanej budowli. Zostały one jednak pominięte w opisie badań[13]. Nie były także wzmiankowane w *Informatorze archeologicznym*[14]. Rozwiązanie tajemnicy z badań archeologicznych staje się obecnie możliwe przez porównanie ich wyników z widokiem miasta na panoramie z XVI w., gdzie dokładnie w tym miejscu znajduje się baszta (wieża?) obronna (il. 6).

6. Porównanie panoramy Olkusza z XVI w. z badaniami archeologicznymi terenu po augustiańskiego z 1973 r. Opracowanie: W. Leśniak, 2020 r.

6. Comparison of the 16th-century panorama of Olkusz with the archaeological investigations of the former Augustinian precinct carried out in 1973. Prepared by: W. Leśniak, 2020.

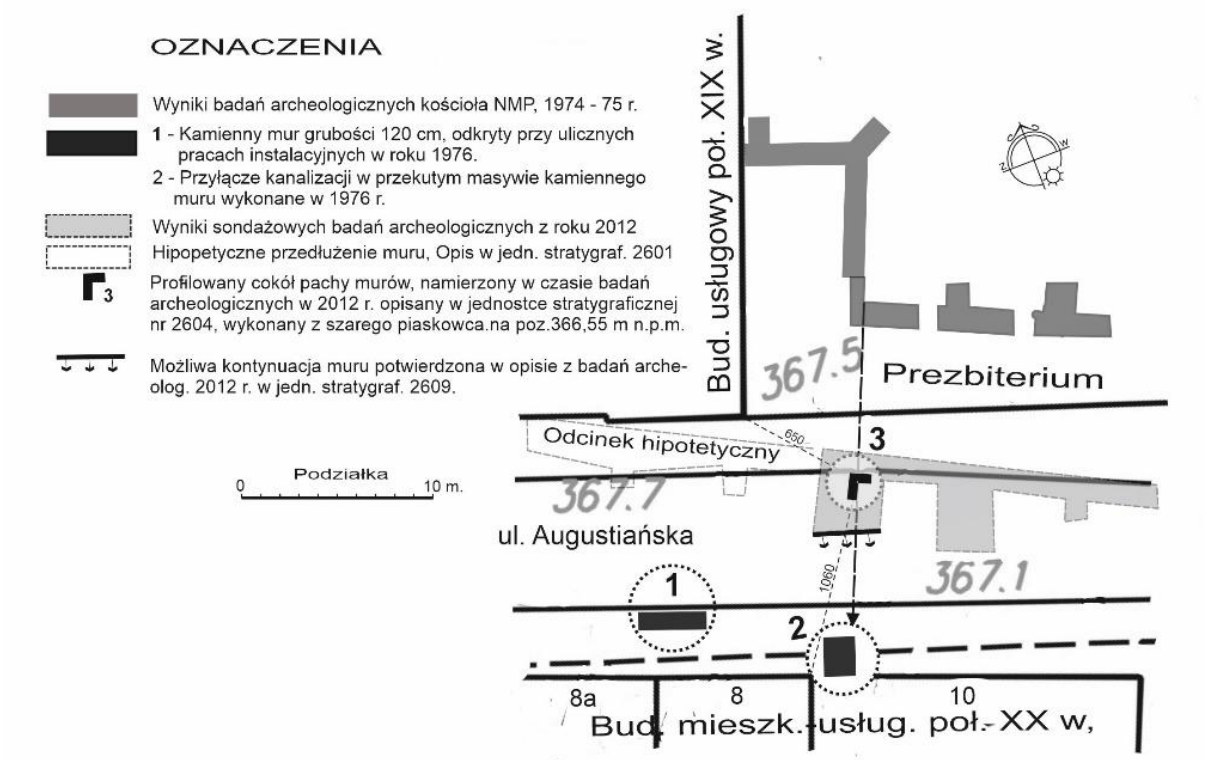
[13] M. Myszka, *Olkusz. Mury Obronne…*, op. cit., s. 10.
[14] M. Myszka, *Informator archeologiczny. Badania rok 1975*, s. 254–255.

Została ona zapewne zniszczona wraz z kościołem w groźnym pożarze miasta w 1584 r.[15] W późniejszej panoramie z roku 1761 dokładnie w tym miejscu widzimy już tylko niski budynek, stanowiący przypuszczalnie jej pozostałość.

Na uwagę zasługuje też przedstawienie na panoramie, z licznymi detalami, kościoła zakonnego NMP jako obiektu dwuczłonowego. Składa się on z prezbiterium i okazałego, znacznie szerszego i wyższego korpusu nawowego. Widok przedstawia stan kościoła po jego potwierdzonym powiększeniu przez miasto w końcu XV w.[16] Chronologia nawarstwień reliktów kościoła określona w badaniach archeologicznych[17] wskazuje, że na wcześniejszych murach świątyni w poziomie użytkowym 365,15 metrów n.p.m. nadbudowano szerszy korpus nawowy, ich relikty pozostawiono (i odnaleziono) w części wschodniej, w partii prezbiterium o wymiarach 7,6 x 16,0 m . Jednocześnie ujednolicono poziomy użytkowania całości na nowej wysokości 366,90 metrów n.p.m. Widoczna w panoramie znacząca różnica szerokości między nowym korpusem nawowym a prezbiterium w starych murach wskazuje na podział jego wnętrza. Mógł on być dwu- lub trójnawowy. Północną nawę kościoła wymieniono w opisie badań archeologicznych z 1975 r.[18] Wnętrza kościoła nigdy nie miały sklepień – z opisu zniszczeń po wielkim pożarze miasta w 1584 r. wiemy, że w kościele „zawaliły się stropy”[19]. Sklepień nie wprowadzono także przy jego odbudowie, bowiem jeszcze w sprawozdaniu wizytacyjnym z 1783 r. końcowego okresu użytkowania, wymienia się w opisie kościoła „podsybitkę z drzewa niedobrą. Kościół, w bardzo złym stanie, rozebrany został w latach 1820–1830 wraz z fundamentami większości korpusu nawowego[20].

W latach 2010–2013 przeprowadzono archeologiczne badania ratunkowe w niedostępnej w latach 70. XX wieku części terenu kościoła. W sprawozdaniu z badań olkuskiej starówki, w części na temat Kościoła OO Augustianów, stwierdzono, że kościół ten „nie posiadał południowej nawy bocznej – być może w ogóle był kościołem jednonawowym”[21]. W dokumencie nie zauważa się jednak zróżnicowania warstw stratygraficznych odkrytego materiału, wyciągając błędne wnioski dotyczące południowej ściany kościoła. W podanym uzasadnieniu odwołano się do wysuwanych tam hipotez, jak nigdzie nie odnotowana katastrofa budowlana, spowodowana rzekomo zapadnięciem się gruntu do kopalni[22]. Równocześnie nie sięgnięto do znanych już wówczas śladów materialnych potencjalnego położenia badanego obiektu (il. 7).

[15] D. Molenda, op. cit., s. 254.
[16] Op. cit., s. 194.
[17] M. Myszka, *Olkusz. Mury Obronne…*, op. coit., s. 8.
[18] M. Myszka, *Informator archeologiczny, Badania rok 1975…*, op. cit., s. 255.
[19] D. Molenda, op. cit., s. 254.
[20] J. Wiśniewski, *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w Olkuskiem*, Marjówka Opoczyńska 1933, s. 267.
[21] I. Mianowska, *Olkusz Stare Miasto, Sprawozdanie z ratowniczych badań archeologicznych, rejon kościoła OO Augustianów*, *Opisy jednostek stratygraficznych ul. Augustiańska, nr 2601,2604,2609*, Olkusz 2010–2013, s. 11–12, mps w zbiorach Urzędu Miasta i Gminy Olkusz.
[22] Ibidem.

7. Olkusz, Kościół NMP w obrębie dawnego klasztoru Augustianów. Relikty przypory czy ściany nawy? w badaniach archeologicznych z 2012 r. Opracowanie: W. Leśniak, 2015

7. Olkusz. Church of the Blessed Virgin Mary within the former Augustinian monastery. Remains of a buttress or a nave wall? Evidence from the archaeological investigations of 2012. Prepared by: W. Leśniak, 2015.

Zgromadzone nowe ślady materialne związane z Olkuszem pozwalają znacząco przybliżyć wyjaśnienie kontrowersji dotyczących co najmniej dwu wydarzeń w dziejach miasta: 1. hipotezy jednorazowego wytyczenia niezwykle regularnego planu miasta przy zastosowaniu dojrzałej koncepcji planistycznej[23] oraz 2. istnienia „castrum hilcus"[24], wzmiankowanego w kronikach Janka z Czarnkowa i Długosza. Ślady materialne, uwzględniane w kompleksowych badaniach zalecanych podczas przywoływanego wyżej sympozjum z roku 1979, w dalszych pracach winny stanowić ważny czynnik, wpływający na jakość formułowanych wniosków. Opieranie się wyłącznie na cząstkowych, ratunkowych badaniach archeologicznych okazuje się często zawodne.

Tajemniczym śladem pradziejów Olkusza jest kamienny bruk odkryty w 1966 r. na głębokości ok. 1,0 m podczas wykonywania wykopu budowlanego na gruntach rolnych pod Górą Słowik. Położony w pobliżu miejsca, gdzie, jak podaje opis Seweryna Bonara z 1534 r., znajdowały się dwa szyby zbite „jeszcze za pogaństwa"[25]. Sposób wykonania odkrytego bruku, niemający odniesienia do miejsca i możliwego czasu jego powstania, nasuwa pytanie, czy nie mamy do czynienia z brukiem drogi rzymskiej? (il. 8)

[23] J. Widawski, *Miejskie mury obronne w państwie polskim do początku XV wieku*, Warszawa 1973, s. 320.
[24] Op. cit., s. 327.
[25] J. Wiśniewski, op. cit., s. 192.

SYTUACJA 1: 10000

OPIS:
Wykonany z regularnych ciosów dolomitowych wysokości ok. 30 cm, starannie spoinowanych elastyczną masą szarego iłu kajprowego. Nie badany.archeologicznie. Znacznie zniszczony fundamentami bloku mieszkalnego.

8. Tajemnicze ślady bruku w Olkuszu pod Górą Słowik. 1965 r. Fotografia i opracowanie: W. Leśniak
8. Mysterious traces of stone paving beneath Słowik Hill in Olkusz, 1965. Photograph and preparation: W. Leśniak.

Przedstawiony materiał wskazuje na istotne luki w aktualnym stanie wiedzy o genezie miasta Olkusza. Formułowane opisy oparte na skromnych przekazach źródłowych oraz zawarte we wcześniejszych, w znacznej części hipotetycznych opracowaniach tematu, wspomagane bieżącymi wynikami terenowych, niepełnych badań archeologicznych – pozostają źródłem licznych kontrowersji[26]. Niekiedy zawodne okazują się jednoznacznie formułowane wnioski z ratunkowych badań archeologicznych, pozbawionych wsparcia badań architektonicznych odkrywanych reliktów obiektów budowlanych. Wobec takiego stanu rzeczy przedstawiony w niniejszym artykule materiał wskazuje na pilne potrzeby i kierunki kontynuowania badań.

Ponownej analizy wymaga Studium Historyczno-Urbanistyczne miasta Olkusza, sporządzone w 1972 r. Pilnych terenowych badań architektonicznych, prowadzonych pod kątem położenia drugiej, zachodniej ściany pierwotnego założenia obiektu, wyposażonej w przekątne przypory i zachowanej od strony wschodniej, potrzebują ruiny murowanego budynku na grodzisku Starego Olkusza. Drugim terenem, wymagającym pilnych badań architektonicznych, jest teren poklasztorny Olkusza Nowego, gdzie pozostałości zabudowy klasztornej nałożyły się na relikty wcześniejszego zagospodarowania terenu. Brak

[26] B. Górnisiewicz, *Kontrowersje wokół genezy Olkusza*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki", 1988, t. XXXIII, z. 4, s. 335–346.

uwzględnienia tego podziału w ratunkowych badaniach archeologicznych z 2012 r. stał się przyczyną wielu błędnych wniosków, m.in. o rzekomo jednonawowej świątyni NMP, przynależnej do klasztoru Augustianów.

Nowe ślady genezy Olkusza w wielu aspektach stanowią wyzwanie dla nauki, zmuszają do zmierzenia się z sytuacją nieodpowiadającą powszechnie przyjmowanym schematom powstawania i rozwoju polskich miast.

Bibliografia

Beiersdorf Z., Zgrzebnicka J., *Olkusz. Studium historyczno-urbanistyczne*, Przedsiębiorstwo Państwowe Pracownie Konserwacji Zabytków, Oddział w Krakowie, Pracownia Dokumentacji Naukowo-Historycznej, Kraków 1972, mps w Oddziale Terenowym Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Krakowie

Bogdanowski J., *Uwagi do metodologii badań archeologiczno-architektonicznych na marginesie prac urbanistycznych PKZ*, w: *Sympozjum pt. Archeologia w badaniach miejskich zespołów zabytkowych na ziemiach polskich*, red. Przedsiębiorstwo Państwowe Pracownie Konserwacji Zabytków, Oddział w Krakowie, Kraków 1979, mps w archiwum PKZ

Górnisiewicz B., *Kontrowersje wokół genezy Olkusza*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki", 1988, t. XXXIII, z. 4

Kantor-Mirski M., *Ziemia olkuska w przeszłości*, Sosnowiec 1936

Kornecki M., *Zamki i dwory obronne ziemi krakowskiej*, Kraków 1966

Leśniak W., *Olkuska bazylika św. Andrzeja na tle dziejów miasta i parafii*, Olkusz 2006

Leśniak W., *Siedemnastowieczna panorama Olkusza*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", 1976, nr 2

Mianowska I., *Olkusz Stare Miasto. Sprawozdanie z ratowniczych badań archeologicznych, rejon kościoła OO Augustianów. Opisy jednostek stratygraficznych ul. Augustiańska, nr 2601, 2604, 2609*, Olkusz 2010–2013, mps w zbiorach Urzędu Miasta i Gminy Olkusz

Molenda D., *Dzieje Olkusza do 1795 roku,* w: *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*, red. F. Kiryk, R. Kołodziejczyk, Warszawa–Kraków 1978

Myszka M., *Informator archeologiczny. Badania rok 1975*, Warszawa 1976

Myszka M., *Informator archeologiczny. Badania rok 1977*, Warszawa 1978

Myszka M., *Olkusz. Mury obronne. Wstępne wyniki badań archeologicznych prowadzonych w latach 1972–1973*, Przedsiębiorstwo Państwowe Pracownie Konserwacji Zabytków, Oddział w Krakowie, Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska, Kraków 1974, mps w Archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie

Pierzak J., *Stary Olkusz,* w: *Informator archeologiczny. Badania rok 1978*, Warszawa 1979

Widawski J., *Miejskie mury obronne w państwie polskim do początku XV wieku,* Warszawa 1973

Wiśniewski J., *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w Olkuskiem*, Marjówka Opoczyńska 1933

Żaki A., *Najstarsze miasta Małopolski***,** Kraków 1967

Włodzimierz Wincenty Leśniak, PhD
Antoni Minkiewicz Regional Museum
of the Polish Tourist and Sightseeing Society (PTTK) in Olkusz

New Traces of the Origins of the Town of Olkusz

Abstract

The aim of this study is to incorporate new material evidence into research concerning the problem of divergent hypotheses regarding the date of the establishment and successive forms of the spatial development of Olkusz. To achieve this objective, the author presents illustrations derived primarily from his own surveys of underground relics of former buildings, collected in the course of his professional work as Head of the Olkusz Urban Planning Studios between 1958 and 2021, as well as through his activities within the Society of Friends of the Olkusz Region. The materials gathered in the eleven-volume series *Materials for Studies on the Origins and Spatial Development of the Town of Olkusz* largely comprise graphic records of accidental discoveries of underground relics of unidentified fragments of former development, which, having remained uninvestigated, were subsequently buried and forgotten or irretrievably destroyed. The items selected by the author contain information that may significantly contribute to resolving the problems defined in the objectives of this study and indicate directions for further effective research. The presented research findings may also contribute to expanding knowledge of the developmental processes of other towns and cities.

Keywords: town, origins, hillfort, traces, Olkusz

The purpose of this study is to enrich the current state of knowledge concerning the history of Olkusz by revealing material traces of the town's origins and spatial development that have been discovered in recent years. The significance of the study stems from the character and substantive importance of these traces, whose content may substantially affect and revise findings that have hitherto been widely accepted in the scholarly literature as indisputable.

The study is based primarily on archival collections of the Urban Planning Team attached to the Department of Construction, Urban Planning and Architecture of the District National Council in Olkusz, which operated between 1958 and 1975, as well as the local Urban Planning Studio of the Spatial Planning Office in Katowice, functioning between 1975 and 1992 within the Voivodeship Office in Katowice and continuing, after privatisation, until 2021. The complete scanned collection was incorporated into the author's eleven-volume manuscript entitled *Materiały do studiów nad genezą i przestrzennym rozwojem miasta Olkusza* [Materials for Studies on the Origins and Spatial Development of the Town of Olkusz]. The collection includes numerous sketches and survey drawings documenting accidentally discovered underground relics of building structures, many of which were completely destroyed during construction works, as well as others that can still be relocated on the basis of the preserved documentation and which possess invaluable research potential. These latter examples have been selected by the author for publication.

The material presented here primarily indicates the need for architectural investigations of underground building remains. To this end, a graphic method of recording their location has been adopted, enabling their precise identification in the field and facilitating further research.

The early development of Olkusz was associated with two areas: Old Olkusz (Stary Olkusz), regarded as one of the oldest pre-charter towns in Lesser Poland[1], identified through the preserved hillfort, and an area located approximately 3 km away known as New Olkusz (Nowy Olkusz)[2], where a town covering approximately 7 hectares was established within the area enclosed by the surviving relics of its defensive walls.

Between 1977 and 1979, the hillfort area of Old Olkusz was the subject of comprehensive archaeological investigations conducted by the Voivodeship Heritage Conservator in Katowice.[3] These investigations uncovered, among other features, underground remains of a masonry structure situated on the central enclosure (*maidan*), preserved in part at the level of the surviving wall crown and foundations. The structure as a whole displays evidence of multiple phases of reconstruction. Its construction has been dated to the first half of the 14th century and has been hypothetically associated with St John's Church, although written sources confirm its religious function only from the late 15th century onwards. Towards the end of the 16th century, the structure was transformed into a chapel.

The condition of the walls uncovered within the central enclosure (*maidan*) of the hillfort in 1978 was documented in a survey prepared for spatial planning purposes by the Olkusz Urban Planning Studio of the Spatial Planning Office in Katowice (Fig. 1). The survey indicated the need for architectural investigations and pointed to a potential similarity between the layout of the original masonry complex at Old Olkusz and that of the castle at Bydlin.[4]

In 1972, at the request of the municipal authorities, the Kraków branch of the Monument Conservation Workshops (PKZ) initiated comprehensive research into the origins and spatial development of New Olkusz. The work commenced with the preparation of a historical and urban planning study accompanied by a programme of further investigations[5]. Simultaneously, the first stage of field archaeological research was undertaken. This involved a cross-section through the southern stretch of the medieval defensive circuit of the town, where underground remains of a defensive bastion intended for reconstruction had been accidentally discovered in 1968. Subsequently, between 1973 and 1975, archaeological investigations were carried out within the area of the former Augustinian monastery.[6] These investigations were limited to vacant land that was neither built up nor occupied by the then-operational Augustiańska Street. Graphic documentation of the uncovered remains revealed the superimposition of walls belonging to separate construction phases. Problems relating to the chronology of these stratified remains had already been identified in the preliminary report on the 1974

---

[1] A. Żaki, *Najstarsze miasta Małopolski* [The Oldest Towns of Lesser Poland], Kraków 1967, p. 32.

[2] D. Molenda, *Dzieje Olkusza do 1795 roku* [The History of Olkusz until 1795], in: *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego* [The History of Olkusz and the Olkusz Region], eds. F. Kiryk, R. Kołodziejczyk, Warszawa–Kraków 1978, p. 155.

[3] J. Pierzak, *Informator archeologiczny. Badania rok 1978* [Archaeological Information Bulletin. Research Conducted in 1978], Warszawa 1979, p. 257.

[4] M. Kornecki, *Zamki i dwory obronne ziemi krakowskiej* [Castles and Fortified Manor Houses of the Kraków Region], Kraków 1966, p. 85.

[5] Z. Beiersdorf, J. Zgrzebnicka, *Olkusz. Studium historyczno-urbanistyczne* [Olkusz: A Historical and Urban Study], Przedsiębiorstwo Państwowe Pracownie Konserwacji Zabytków (PP PKZ), Oddział w Krakowie, Pracownia Dokumentacji Naukowo-Historycznej, Kraków 1972, typescript held in the Kraków Branch of the National Heritage Institute.

[6] M. Myszka, *Informator archeologiczny. Badania rok 1975* [Archaeological Information Bulletin. Research Conducted in 1975], Warszawa 1976, pp. 254–255.

investigations.[7] The excavations did not reach the sterile subsoil within the area of the uncovered walls, and the architectural investigations envisaged in the research programme were never undertaken.

A third area of investigation was the archaeological trench excavated in 1977 across the north-eastern section of the town's defensive circuit.[8] This revealed the orthogonal relationship of the defensive wall to the western side with the Sławkowska Gate and to the southern side of the enclosure. It also demonstrated analogous material and technological solutions, together with a two-stage construction process for both structures.

Directions for further research were discussed at a symposium organised in 1979 by the Kraków branch of PKZ. Remarks concerning research methodology emphasised the importance of confronting and interpreting historical, archaeological and architectural evidence relating to the object of study.[9] The economic crisis of the following decade effectively prevented the continuation of the comprehensive investigations initiated in 1972. The new municipal authorities established in 1990, operating under different legal conditions, did not return to the issue.

Earthworks associated with the comprehensive reconstruction of the technical infrastructure beneath Krakowska Street in 1992–1993 made it possible to uncover the remains of the Kraków Gate, an element of the medieval town fortifications preserved, possibly, at the level of the surviving wall crowns (Fig. 2).

Full architectural investigations of the structure were not undertaken owing to the pace of the construction works and site constraints within the gate forecourt area. The survey documentation of the uncovered remains demonstrates that the gate underwent two phases of reconstruction, during which its axis was rotated approximately 17° to the left until it reached a position perpendicular to the line of the final defensive walls. Adjacent to the gate, a massive 9 × 9 m foundation was recorded, abutting the structure and possibly representing the remains of an associated bastion. Traces of the gate's earlier position are visible in the junction between two sections of the northern part of the defensive circuit, indicating their phased construction (Fig. 3).

A similar alignment is displayed by a section of a defensive wall (?) uncovered in 2009 near St Andrew's Church at a depth of approximately 3.0 m. The structure varies in width and preserves only its eastern facing, constructed of Olkusz sandstone (Fig. 4).

Another building relic, situated in the immediate vicinity of the church and predating it, may be represented by walls aligned obliquely to the axis of the building, discovered beneath the Chapel of St John Cantius during emergency works conducted in 1963 in a structure

---

[7] M. Myszka, *Olkusz. Mury obronne. Wstępne wyniki badań archeologicznych prowadzonych w latach 1972–1973* [Olkusz: Town Walls. Preliminary Results of Archaeological Investigations Conducted in 1972–1973], PP PKZ Branch in Kraków, Archaeological and Conservation Studio, Kraków 1974, p. 9, typescript held in the Archives of the Voivodeship Heritage Conservator in Kraków.

[8] M. Myszka, *Informator archeologiczny. Badania rok 1977* [Archaeological Information Bulletin. Research Conducted in 1977], Warszawa 1978, p. 238.

[9] J. Bogdanowski, *Uwagi do metodologii badań archeologiczno-architektonicznych na marginesie prac urbanistycznych PKZ* [Remarks on the Methodology of Archaeological and Architectural Research in the Context of PKZ Urban Planning Works], in: *Sympozjum pt. Archeologia w badaniach miejskich zespołów zabytkowych na ziemiach polskich* [Symposium: Archaeology in the Study of Historic Urban Complexes in Poland], ed. PP PKZ, Kraków Branch, Kraków 1979, pp. 1–9, typescript in the PKZ archives.

threatened with collapse. A further discovery indicating occupation of the area prior to the construction of St Andrew's Church is a section of defensive wall uncovered in 2010 during the reconstruction of late 19th-century utility buildings situated outside the town walls. It branches off from the western section of the town's defensive wall and is approximately 1.45 m wide, with a single preserved external southern face. The exposed section, approximately 10 m long and located at a depth of about 0.5 m, extends towards the south-western buttress of the church nave at a point where the structure had faced major stability problems for centuries. During the setting out of the building, the existence of this wall necessitated an oblique alignment of the nave axis in relation to the earlier chancel; at the western end of the nave, this deviation amounts to approximately 2 metres. This proved insufficient, however, and during the rebuilding of the church at the end of the 16th century it necessitated the abandonment of the originally planned construction of typical western towers.[10]

In 1993, trial investigations of underground remains of former buildings were undertaken in the post-Augustinian area that had been inaccessible to archaeological research in 1972–1975. The investigations were carried out for the purposes of the current land-development programme by the local Urban and Architectural Studio, with the participation of the Municipal Heritage Conservator. The width of the chancel of the former Church of the Blessed Virgin Mary was established as 7.6 m, and a second, lower floor level was identified at an elevation of 365.15 m above sea level. No traces of the town's southern defensive wall were found beyond the church walls. The north-eastern corner of the town fortifications was uncovered, together with a bastion and the Wolbrom Gate, also known as the Miechów Gate or the Priests' Gate (Brama Kiężka)[11] (Fig. 5).

The remains of the structure recorded in views of the town panorama preserve evidence of multiple phases of rebuilding. In the most recently identified phase of use, no traces of the entrance gate mentioned in written sources and symbolically depicted by the author of the town panorama as late as the 17th century remain.[12] It may have been located adjacent to the bastion (tower), as suggested by a stone buffer visible on its edge at the level of the wall offset, at an elevation of 366.67 m above sea level.

A wealth of new and exceptionally valuable information is provided by a panorama of Olkusz from the early 16th century, discovered in 1991, which has not previously been used in scholarly research on the town. In the view from the east, two impressive defensive bastions (towers?) can be seen in the foreground within the Augustinian monastery precinct, while no comparable structures appear along the remainder of the clearly more modest defensive circuit of the town. Similar defensive features occur only in later depictions of Olkusz. It may therefore be inferred that the district in which the monastery was established gave rise to the development of fortifications in this area.

Archaeological investigations of the post-monastic area and the adjoining section of the town defensive wall, conducted between 1972 and 1975, revealed in their graphical documentation fragments of an unidentified structure situated outside the perimeter of this

[10] W. Leśniak, *Olkuska bazylika św. Andrzeja na tle dziejów miasta i parafii* [The Basilica of St Andrew in Olkusz in the Context of the History of the Town and Parish], Olkusz 2006, p. 37.
[11] M. Kantor-Mirski, *Ziemia olkuska w przeszłości* [The Olkusz Region in the Past], Sosnowiec 1936, p. 75.
[12] W. Leśniak, *Siedemnastowieczna panorama Olkusza* [A Seventeenth-Century Panorama of Olkusz], "Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", 1976, no. 2, pp. 289–293.

complex. These remains were, however, omitted from the written report of the investigations.[13] They were likewise not mentioned in the *Informator archeologiczny* [*Archaeological Information Bulletin*].[14] The solution to this archaeological puzzle may now be possible through comparison of these findings with the view of the town shown in the 16th-century panorama, where a defensive bastion (tower?) is depicted precisely at this location (Fig. 6)

It was probably destroyed together with the church in the devastating town fire of 1584.[15] In the later panorama of 1761, exactly at this location, only a low building can be seen, presumably representing its surviving remnant.

Also noteworthy is the depiction in the panorama, rendered with numerous details, of the monastic Church of the Blessed Virgin Mary as a two-part structure. It consists of a chancel and an impressive nave, considerably wider and higher than the chancel. The view depicts the church after its documented enlargement by the town authorities at the end of the 15th century.[16] The chronology of the church remains established through archaeological investigations[17] indicates that a wider nave was added above the earlier church walls at the occupation level of 365.15 m above sea level. The remains of these earlier walls were preserved and subsequently rediscovered in the eastern part of the building, within the chancel measuring 7.6 × 16.0 m. At the same time, the floor levels of the entire structure were unified at the new elevation of 366.90 m above sea level. The clearly visible difference in width between the new nave and the chancel retained within the earlier walls suggests an internal division of the nave. It may have been either a two-aisled or a three-aisled structure. The northern aisle of the church was mentioned in the report on the 1975 archaeological investigations.[18]

The church interiors never possessed vaulting. From the description of the destruction caused by the great fire of 1584, we know that 'the ceilings collapsed' within the church.[19] Vaulting was not introduced during the subsequent reconstruction either, as the visitation report of 1783, from the final period of the building's use, still refers to 'a poor wooden ceiling lining'. The church, being in a very poor state of repair, was demolished between 1820 and 1830 together with the foundations of most of its nave.[20]

Between 2010 and 2013, rescue archaeological excavations were conducted in the section of the church grounds that had been inaccessible during the 1970s. In the excavation report concerning Olkusz Old Town, in the section devoted to the Augustinian Church, it was stated that the church 'did not possess a southern side aisle and may in fact have been an aisleless church'[21]. The document, however, fails to recognise the stratigraphic differentiation

---

[13] M. Myszka, *Olkusz. Mury obronne...* [Olkusz: Town Walls...], op. cit., p. 10.
[14] M. Myszka, *Informator archeologiczny. Badania rok 1975* [Archaeological Information Bulletin. Research Conducted in 1975], pp. 254–255.
[15] D. Molenda, op. cit., p. 254.
[16] Op. cit., p. 194.
[17] M. Myszka, *Olkusz. Mury obronne…* [Olkusz: Town Walls…], op. cit., p. 8.
[18] M. Myszka, *Informator archeologiczny. Badania rok 1975* [Archaeological Information Bulletin. Research Conducted in 1975], op. cit., p. 255.
[19] D. Molenda, op. cit., p. 254.
[20] J. Wiśniewski, *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w Olkuskiem* [A Historical Description of Churches, Towns, Monuments and Relics in the Olkusz Region], Marjówka Opoczyńska 1933, p. 267.
[21] I. Mianowska, *Olkusz Stare Miasto. Sprawozdanie z ratowniczych badań archeologicznych, rejon kościoła OO Augustianów. Opisy jednostek stratygraficznych ul. Augustiańska, nr 2601, 2604, 2609* [Olkusz Old Town. Report on Rescue Archaeological Excavations in the Area of the Augustinian Friars' Church. Descriptions of Stratigraphic

of the discovered material and consequently draws incorrect conclusions concerning the southern wall of the church. The justification presented refers to hypotheses advanced therein, such as an otherwise unrecorded structural collapse allegedly caused by subsidence into a mine working.[22] At the same time, the authors failed to take into account material evidence that was already known and which indicated the possible location of the investigated structure (Fig. 7).

The newly assembled material evidence relating to Olkusz makes it possible to move significantly closer to resolving controversies concerning at least two events in the town's history: (1) the hypothesis that its exceptionally regular urban plan was laid out in a single phase using a highly developed planning concept[23], and (2) the existence of *castrum hilcus*[24], mentioned in the chronicles of Janko of Czarnków and Jan Długosz. Material evidence, included among the comprehensive research approaches recommended at the symposium of 1979, should constitute an important factor in future investigations and significantly influence the quality of the conclusions drawn. Reliance solely on partial rescue archaeological investigations often proves unreliable.

A mysterious trace of the earliest history of Olkusz is a stone-paved surface discovered in 1966 at a depth of approximately 1.0 m during excavation works on agricultural land beneath Słowik Hill. It was located near the site where, according to the account of Seweryn Bonar from 1534, two shafts had been sunk 'in pagan times'.[25] The method of construction of this paved surface, which bears no obvious relationship to either its location or its presumed date, raises the question of whether it might represent a section of a Roman road (Fig. 8).

The material presented here highlights significant gaps in the current understanding of the origins of Olkusz. Interpretations based on limited historical sources, together with earlier studies that were largely hypothetical in nature, supplemented by the ongoing results of incomplete field archaeological investigations, remain a source of numerous controversies.[26] At times, firmly stated conclusions drawn from rescue excavations prove unreliable when unsupported by architectural investigations of the uncovered building remains. In light of this situation, the material presented in this article points to urgent needs and directions for continuing research.

The *Studium Historyczno-Urbanistyczne* [Historical and Urban Planning Study] of Olkusz, prepared in 1972, requires renewed analysis. The ruins of the masonry structure within the hillfort of Old Olkusz urgently require field architectural investigations focused on locating the second, western wall of the original building complex, equipped with diagonal buttresses and preserved on its eastern side. A second area requiring urgent architectural investigation is the former monastic precinct of New Olkusz, where the remains of monastic buildings overlap with relics of earlier occupation. Failure to recognise this distinction during the rescue archaeological investigations of 2012 resulted in a number of erroneous conclusions, including

---

Units, Augustiańska Street, Nos. 2601, 2604, 2609], Olkusz 2010–2013, pp. 11–12, typescript held in the collections of the Olkusz Town and Commune Office.

[22] Ibidem.

[23] J. Widawski, *Miejskie mury obronne w państwie polskim do początku XV wieku* [Urban Defensive Walls in the Polish State up to the Early Fifteenth Century], Warszawa 1973, p. 320.

[24] Op. cit., p. 327.

[25] J. Wiśniewski, op. cit., p. 192.

[26] B. Górnisiewicz, *Kontrowersje wokół genezy Olkusza* [Controversies Surrounding the Origins of Olkusz], "Kwartalnik Architektury i Urbanistyki", 1988, vol. XXXIII, no. 4, pp. 335–346.

the claim that the Church of the Blessed Virgin Mary belonging to the Augustinian monastery had been a single-nave structure.

In many respects, the new evidence concerning the origins of Olkusz poses a challenge to scholarship, compelling researchers to confront a situation that does not conform to the commonly accepted models for the foundation and development of Polish towns.

Bibliography

Beiersdorf Z., Zgrzebnicka J., *Olkusz. Studium historyczno-urbanistyczne* [Olkusz: A Historical and Urban Study], Przedsiębiorstwo Państwowe Pracownie Konserwacji Zabytków, Oddział w Krakowie, Pracownia Dokumentacji Naukowo-Historycznej, Kraków 1972, typescript held in the Kraków Branch of the National Heritage Institute

Bogdanowski J., *Uwagi do metodologii badań archeologiczno-architektonicznych na marginesie prac urbanistycznych PKZ* [Remarks on the Methodology of Archaeological and Architectural Research in the Context of PKZ Urban Planning Works], in: *Sympozjum pt. Archeologia w badaniach miejskich zespołów zabytkowych na ziemiach polskich* [Symposium: Archaeology in the Study of Historic Urban Complexes in Poland], ed. Przedsiębiorstwo Państwowe Pracownie Konserwacji Zabytków, Oddział w Krakowie, Kraków 1979, typescript in the PKZ archives

Górnisiewicz B., *Kontrowersje wokół genezy Olkusza* [Controversies Surrounding the Origins of Olkusz], "Kwartalnik Architektury i Urbanistyki", 1988, vol. XXXIII, no. 4

Kantor-Mirski M., *Ziemia olkuska w przeszłości* [The Olkusz Region in the Past], Sosnowiec 1936.

Kornecki M., *Zamki i dwory obronne ziemi krakowskiej* [Castles and Fortified Manor Houses of the Kraków Region], Kraków 1966

Leśniak W., *Olkuska bazylika św. Andrzeja na tle dziejów miasta i parafii* [The Basilica of St Andrew in Olkusz in the Context of the History of the Town and Parish], Olkusz 2006

Leśniak W., *Siedemnastowieczna panorama Olkusza* [A Seventeenth-Century Panorama of Olkusz], "Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", 1976, no. 2

Mianowska I., *Olkusz Stare Miasto. Sprawozdanie z ratowniczych badań archeologicznych, rejon kościoła OO Augustianów. Opisy jednostek stratygraficznych ul. Augustiańska, nr 2601, 2604, 2609* [Olkusz Old Town. Report on Rescue Archaeological Excavations in the Area of the Augustinian Friars' Church. Descriptions of Stratigraphic Units, Augustiańska Street, Nos. 2601, 2604, 2609], Olkusz 2010–2013, typescript held by the Olkusz Town and Commune Office

Molenda D., *Dzieje Olkusza do 1795 roku* [The History of Olkusz until 1795], in: *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego* [The History of Olkusz and the Olkusz Region], eds. F. Kiryk, R. Kołodziejczyk, Warszawa–Kraków 1978

Myszka M., *Informator archeologiczny. Badania rok 1975* [Archaeological Information Bulletin. Research Conducted in 1975], Warszawa 1976

Myszka M., *Informator archeologiczny. Badania rok 1977* [Archaeological Information Bulletin. Research Conducted in 1977], Warszawa 1978

Myszka M., *Olkusz. Mury obronne. Wstępne wyniki badań archeologicznych prowadzonych w latach 1972–1973* [Olkusz: Town Walls. Preliminary Results of Archaeological Investigations Conducted in 1972–1973], Przedsiębiorstwo Państwowe Pracownie Konserwacji Zabytków, Oddział w Krakowie, Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska, Kraków 1974, typescript held in the Archives of the Voivodeship Heritage Conservator in Kraków

Pierzak J., *Stary Olkusz* [Old Olkusz], in: *Informator archeologiczny. Badania rok 1978* [Archaeological Information Bulletin. Research Conducted in 1978], Warszawa 1979

Widawski J., *Miejskie mury obronne w państwie polskim do początku XV wieku* [Urban Defensive Walls in the Polish State up to the Early Fifteenth Century], Warszawa 1973

Wiśniewski J., *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w Olkuskiem* [A Historical Description of Churches, Towns, Monuments and Relics in the Olkusz Region], Marjówka Opoczyńska 1933

Żaki A., *Najstarsze miasta Małopolski* [The Oldest Towns of Lesser Poland], Kraków 1967